

Kent Hakkından Kentte İnsan Haklarına HOSSEİN SADRI

Uluslararası Af Örgütü Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Haklar çerçevesinde, bu sene başlattığı, “Onurunu İste”¹ kampanyası için yayınladığı broşürde, dünyada tüm kıtalarda bir milyardan fazla insanın varoşlarda yaşadığını açıklamaktadır. Uluslararası Af Örgütü ayrıca bunun nedenlerini, şehirlerdeki artan kentleşme ve erişilebilir evlerin mevcut olmayışı olarak görmekte; yoksulluk, ayrımcılık, çatışmalara bağlı ülke içi göç, doğal afetler ve iklim değişikliği, şirketlerin ortak topraklara el koyması ve zorla tahliyelerin insanları kötü koşullarda barınma ve yaşamaya mecbur kıldığını beyan etmektedir (Amnesty International, 2009).

Bu açıklama, kentlerin durumunun dünya çapında ne kadar endişe verici olduğunu, yoksulluk ve sosyal adaletsizliğe ek olarak, çalışma, sağlık, eğitim ve barınma gibi birçok insan hakkı ihlalinin de kentlerde yaygın bir biçimde gerçekleştiğini göstermektedir. Kentlerde gerçekleşen bu ihlallerin mekânla ilişkili olması ve hatta çoğu zaman mekân üretimi süreçlerinden kaynaklanması nedeniyle, bu sürecin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

MEKÂN ÜRETİMİ

1939 yılında *Diyalektik Materyalizm* başlıklı kitabında Lefebvre, Marksist politik ekonominin, üretimin materyal yönünü ihmal ettiğini ortaya koyarak, kapitalizmin üretim faaliyetlerinin bir mekânda sonuçlandığını ve ma-

1 *Demand Dignity.*

teryalitenin bundan ibaret olduğunu açıklamaktadır. Lefebvre, diyalektiğin zaman ile ilgili olduğu kadar mekân ile de ilgili olduğundan bahsetmekte ve *Mekân Üretimi* başlığıyla daha sonra yayınladığı kitabında, mekân kavramı ve mekân üretimi konusundaki düşüncelerini daha da ayrıntılandırarak açıklamaktadır. 1974 yılında yayınlanan bu kitapta Lefebvre, çok yakın zamanlara kadar mekân kelimesinin sadece geometrik anlam taşıdığını, yani basitçe bir boş alan çağrışımı yaptığını yazmaktadır. Lefebvre bu kavramın felsefede ve matematikte gelişim sürecini anlattıktan sonra, epistemolojide mekânın zihinsel bir şey olarak anlaşıldığını ve zihinsel mekân ve gerçek mekân arasındaki benzeştirmenin mantıksalımı² varsayım olduğundan bahsetmektedir. Bunun da bir tarafta zihinsel alan, diğer tarafta ise fiziki ve sosyal alanlar arasında uçurum yarattığını ortaya koymakta ve bu nedenle, bunları birleştiren üniter teorisini ortaya koymakta ve mekân için fiziki, zihinsel ve toplumsal üçlüsünü tanımlamaktadır (Lefebvre, 2009; Gottdiener, 1993; Lefebvre, 1991).

Lefebvre, mekânın bir ürün olduğunu ve her toplumun kendi mekânını ürettiğini açıklayarak, bu üçlüden hareket ederek, üretim ve yeniden üretim çerçevesinde mekânla ilgili yeni bir üçlü tanımlamaktadır:

- a) üretim ve yeniden-üretimi kapsayan, toplumsal oluşumların özelliğini belirleyen, sürekliliği ve belirli bir derecede bağıntıyı sağlayan mekânsal pratik;³
- b) üretim ilişkileri ve bu ilişkilerin oluşturduğu düzene bağlı olan mekânın temsili;⁴
- c) sosyal hayatın gizli ve yeraltı yönüyle ilintili olan temsili mekân⁵ (Lefebvre, 1991).

Gottdiener, mekânsal pratiği maddi çevreyi cismanileştirmek olarak, mekânın ifadelerini pratikte kullanılan kavramsal model olarak ve temsili mekânı kullanıcıların çevrede yaşanan toplumsal ilişkileri olarak anlatmaktadır (Gottdiener, 1993).

Lefebvre, fizikilik, zihinsellik ve toplumsallığı birbirine ilişkilendirerek, bu üçlüyü daha sonra algılanan mekân,⁶ düşünülen mekân⁷ ve yaşanan

2 *quasi-logical.*

3 *spatial practice.*

4 *representations of space.*

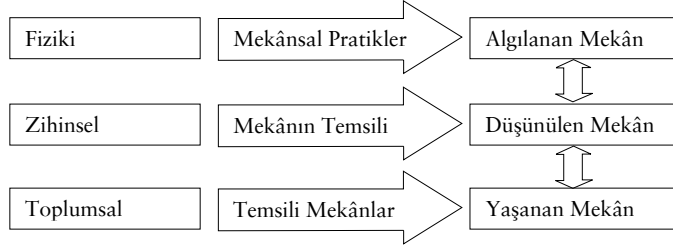
5 *representational space.*

6 *perceived space.*

7 *conceived space.*

mekân⁸ olarak ifade etmektedir (Lefebvre, 1991). Gottdiener'e göre, bu üçlü mekânın karmaşık karaktere sahip olduğunu ifade etmektedir. Zira sosyal ilişkiler mekânın bütün aşamalarında mevcuttur. Sosyal ilişkilerin aynı zamanda mekânsal ilişkiler olduğunu ve birinden bahsetmeden diğlerinden de bahsetmenin mümkün olmadığını anlatan Gottdiener, bu üçlüyü kendi cümleleriyle şöyle açıklar:

- a) Algılanan mekân algılanabilir bir fiziki çevredir.
- b) Düşünülen mekân bir göstergesel soyutlamadır.⁹ Yani hem sıradan halkın tartıştığı mekân, hem de kurumların, plancıların, politikacıların mekânlarıdır.
- c) Yaşanan mekân bir kişinin hayatını başkalarıyla etkileşim içinde sonuna kadar yaşadığı ortamdır (Gottdiener, 1993).

Lefebvre, mekân üretimi çerçevesinde, doğal nitelikleriyle mutlak mekânı,¹⁰ üretim süreciyle oluşan sosyal mekân¹¹ ve soyut mekândan¹² ayırmaktadır. Lefebvre'e göre, sosyal mekânlar "çok boyutlu ve çok katımlı, önem taşıyan ya da taşımayan, algılanan ya da doğrudan tecrübe edilen, teorik ya da pratik süreçlerin sonucudur" (Lefebvre, 1991, s. 110). Sosyal mekânlar sosyal eylemleri, yani "doğan, ölen, acı çeken ve harekete geçen bireyler ve kolektif grupların eylemlerini" kapsamaktadır (Lefebvre, 1991, s. 33). Gottdiener'in cümleleriyle, sosyal mekânlar, toplumun bütün üyelerinin eylemlerinden ve gündelik yaşanan deneyimlerin uygulanmasından ortaya çıkmakta ve cismanileşmektedir (Gottdiener, 1993).

Lefebvre'e göre, sosyal mekânın aksine, soyut mekân bilgi ve iktidarın kesişmesiyle oluşmaktadır ve toplumsal örgütlenmeleri kontrol etmeye çalışan kişilerle –siyasi hükümdarlar, ekonomik çıkarlar ve plancılarla– alakalı

8 *lived space.*

9 *semiotic abstraction.*

10 *absolute space.*

11 *social space.*

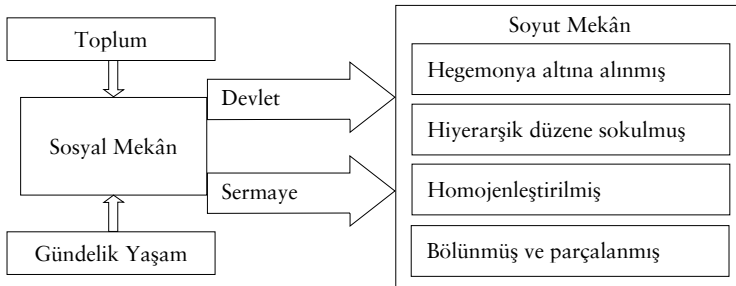
12 *abstract space.*

bir hiyerarşik mekândır. Lefebvre, sosyal mekân ve onun gündelik hayat ile ilişkisini savunurken, kapitalizm ve neo-kapitalizmin mekânsal ürününün metalar dünyası olarak soyut mekânlar olduğunu iddia etmektedir. Lefebvre'e göre, sosyal yaşam, politika, zenginlik, bilgi ve sanatın odağında bulunan geleneksel kentten farklı olarak, 20. yüzyılda kentsel zenginliklerin metalaşması sonucunda, kentlerin kullanım değerleri değişim değerleri karşısında etkisiz kalmaktadır (Lefebvre, 1991; Gottdiener, 1993).

David Harvey, kentlerin artı-ürünlerin coğrafi ve sosyal olarak yoğunlaşmasından ortaya çıktığından bahsederek bu konuyu açıklamaktadır. Harvey'e göre özellikle tüketim, turizm, kültür ve bilgiye dayalı endüstrilerin kentsel ekonomi-politikaların temel özellikleri haline geldiği son otuz yılda, kent yaşamının kalitesi kentin kendisi gibi bir meta haline gelmiştir (Harvey, 2008).

Lefebvre'e göre kapitalist mekân üretimi süreci, mekânın homojenleşmesine ve parçalanmasına yol açmaktadır. Harvey, günümüz kentlerinin "korunaklı parçalar,¹³ duvarlarla çevrili mahalleler¹⁴ ve sürekli gözetim altında tutulan özelleştirilmiş kamusal alanlarla" kaplanmasını, günümüzdeki neo-liberal ekonomi-politikaların mekânı nasıl parçaladığına örnek olarak göstermektedir (Harvey, 2008, s. 32).

Lefebvre, sermayenin mekânları soyutlaştırma rolüne ek olarak, mekân üretimindeki önemli konumları nedeniyle, devletlerin de mekânın hiyerarşikleşmesine ve iktidar kapsamına girmesine sebep olduklarından bahsetmektedir. Aşağıdaki çizelgede de özetlenmeye çalışıldığı gibi, toplum ve gündelik yaşam arasında ortaya çıkan sosyal mekân, sermaye ve devletin etkisiyle hegemonya altına alınmış, hiyerarşik bir düzene sokulmuş, homojenleştirilmiş, bölünmüş ve parçalanmış soyut mekânlara dönüşmektedir.

¹³ fortified fragments.

¹⁴ gated communities.

Özetle, Lefebvre, soyut ve sosyal mekân üretimi boyutlarına dikkat çekerek, kentin, hegemonya ve sermayenin merkezi haline geldiğini ve toplum ve gündelik yaşam arasında sıkıştırılmış olduğunu iddia eder. Lefebvre aynı zamanda, kentin bir uzlaştırıcı olarak, bir taraftan, makro ölçek olan sosyal düzenin kurumları (devlet ve sermaye) ve kurumsal bilgi,¹⁵ diğer taraftan ise, mikro-gerçek olan, gündelik yaşamın gereksinimleri arasında aracılık yapmakta olduğunu açıklamaktadır.

Stefan Kipfer, kentsel mekânın hem sosyal hem de soyut üretim boyutlarını Lefebvre'in üçlüsüne göre şöyle tanımlamaktadır:

a) mekânsal pratikler (algılanan mekân): sosyal olarak yaratıcılık olgusu karşısında, soyut olarak, yeniden-üretim maddi uygulamaları, meta-laştırma, gayrimenkul sermaye;¹⁶

b) mekânın temsili (düşünülen mekân): sosyal olarak kendiliğinden oluşma¹⁷ karşılığında, soyut olarak, devletin müdahale politikaları, dominant bilgi, plancılar ve mimarların kentçi stratejileri;

c) temsili mekân (yaşanan mekân): sosyal olarak, şenlik¹⁸ neticesinde üretimin karşılığında, soyut olarak etki ve tecrübe, gündelik semboller (fal-lık imajlar gibi) (Kipfer, 2002).

OEUVRE KAVRAMI

Lefebvre, sanatta bir sanatçının tüm eserleri için kullanılan *oeuvre* kavramını kullanarak, düşünsel ve sanatsal bir ürün olarak eski kentin mekânlarının (*oeuvre*) turistlerin kültürel tüketimi, estetizm, görüntü ve resimlendirme arzusu yönünde ortaya konulan bir ürüne değiştirildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca Lefebvre, bu değişimde burjuvazinin “yenilikçi” tarzı ve ekonomik büyümeyi odağına alan stratejisinin önemli rol oynadığını açıklamaktadır (Lefebvre, 1968).

Bu üretim yeni mekânsal çelişki şekillerine neden olmaktadır. Kipfer, uyumlu olmayan toplumsal düzenin sürdürülmesindeki bu çelişkilerin rolünü şiddetin devam eden önemine bağlayarak, mekân üretiminin homojenliği ve tekrarlanmayı desteklediğini açıklamaktadır. Kentsel mekânın satış ve kâr için parçalanması, birikim süreçlerine yönelik olarak mekânın üretimi ve sürdürülmesi –kolektif üretici bir güç– kapasitesini zayıflatmaktadır. Plancılar, mimarlar ve müteahhitlerin neo-kapitalist düşsel manzaralar¹⁹ yaratan kent-

¹⁵ *institutional knowledge.*

¹⁶ *real estate capital.*

¹⁷ *Spontaneity.*

¹⁸ *ludic festivity.*

¹⁹ *Dreamscape.*

sel pratikleri, ütopyacı özlemlerle özdeşleştirilen savaş sonrası gündelik mekânları gerileyici, patriarkal ve endüstrileşmiş ütopyalara indirgeyerek olumsuzlamaktadırlar. Kipfer, Lefebvre'in "diyalektik hümanist" bakışının, "yabancılaşmamış,²⁰ tamamen yaşanmış, yaratıcı ve kendi kaderine sahip mekânların" ortaya çıkarılmasında önemli rol oynayabileceğinden bahsetmektedir (Kipfer, 2002, s. 141).

Özet olarak, kentleşmeyi, toplumdaki ilişkilerin tümünü yansıtan bir sosyal ilişkiler bütünü olarak gören ve kentleri yalnızca sermayenin ve sınıf ilişkilerinin yeniden üretildiği ekonomik sistemler olarak değil, sosyal gruplar arasındaki çekişmelerle şekillenen spesifik sosyal yapılar olarak değerlendiren Lefebvre, bu çekişmelerin amacını, sınırlı kamu kaynaklarını elde etmek, kamusal alanları, kentin formunu ve materyalitesini şekillendirmek ve gündelik yaşamda vatandaşlığa erişim sahibi olmak olarak tanımlamaktadır. Lefebvre'in de sözleriyle, bunun gerçekleştirilmesi ve bu yenilenmiş kentin, tekrar bir "yaratma ve eylem ortamı"na (*oeuvre*) dönüşmesi, sadece grupların ve sosyal tabakaların devrimci girişimlerinin, sosyal ve politik baskısının sonucunda olanak bulabilmektedir (Lefebvre, 1968, s. 16).

KENT HAKKI

Lefebvre'in düşüncesinde, hayatı değiştirmek, aynı zamanda mekânı değiştirmek anlamına gelmektedir. Lefebvre'e göre, sosyal ilişkileri değiştirmek, sosyo-mekânsal ilişkilerin değiştirilmesi anlamında, yani yeni ve özgürleştirilen bir mekân üretimi olmaktadır (Lefebvre, 1991; Gottdiener, 1993). Bu düşünceyle Lefebvre, 1968 yılında *Kent Hakkı* başlığıyla yayınladığı kitapla, kent hakkı kavramını, 20. yüzyılda oluşmaya başlayan sosyal ve politik yapılanmaya meydan okuyan radikal bir paradigma olarak ortaya koymaktadır.

David Harvey, kent hakkını var olana erişim hakkından daha ziyade, var olanı değiştirme hakkı olarak nitelendirmektedir. Harvey, bu değişimi şöyle ifade etmektedir: "Eğer, deneyimle ve düşünerek, hayatlarımızı aşırı stresli, yabancılaştırıcı, ya da sadece aşırı renksiz, rahatsızlık verici ve tatmin etmeyici bulursak, o zaman niteliksel olarak farklı bir tür kent inşa ederek bu gidişatı değiştirmeye ve kendimizi yeni bir imaj altında yeniden yaratmaya hakkımız vardır" (Harvey, 2006, s. 83 ve 84).

Mustafa Dikeç ve Liette Gilbert, bu değişimin iki önemli boyutuna, mekânsal ve toplumsal boyutuna dikkat çekmektedirler. Onlara göre bu de-

²⁰ *de-alienated*.

ğişim bir taraftan kentsel mekânı üreten yapısal dinamikleri değiştirmeyi amaçlayarak, diğer taraftan ise, toplumsal değişimlere yol açarak gerçekleşmelidir (Dikeç ve Gilbert, 2002: 73).

Lefebvre'e göre kent hakkının değiştirmeyi amaçlamasına ek olarak, bir diğer amacı kentsel mekânın kontrolünü sermaye ve devletten alıp kentte yaşayanlara aktararak kentsel mekânın temelini oluşturan güç ilişkilerini yeniden yapılandırmaktır. Bu nedenle de Lefebvre, kentlerde hâkim sınıf tarafından üretilen sosyal, ekonomik ve politik düzene karşı koymak için bireylerin kolektif eylemler oluşturabilme kapasitesine işaret etmektedir ve bu bağlamda kent hakkını, bir haykırış²¹ ve talep²² olarak tanımlamaktadır (Lefebvre, 1968, s. 132).

Harvey'e göre, kentleşme her zaman için sınıfsal bir olgudur çünkü artı ürün, herhangi bir yer ve herhangi bir kişiden sağlanırken, artı ürünün denetimi tipik olarak birkaç elde toplanmaktadır. Harvey, kent hakkının ortaya koyduğu önemli soruyu, "tam olarak kentleşme ve artı-üretim ile kullanımı arasındaki gerekli bağlantıya kimin hâkim olduğu" sorusu olarak nitelendirmektedir (Harvey, 2008, s. 40). Bu soruya cevap olarak Harvey, "artı-üretim ve kullanımı üzerinde daha büyük demokratik denetim" in gerçekleşmesi gerekliliğini ileri sürmekte ve şöyle eklemektedir: "kentsel süreç artı ürün kullanımının önemli bir yolu olduğundan onun kentsel yayılması üstünde demokratik yönetim kurmak kent hakkını oluşturmaktadır" (Harvey, 2008, s. 37).

Kent hakkının kontrol etme/demokratik katılım ve değiştirme/üretim olarak yukarıda bahsedilen bu iki önemli amacını, Lefebvre, *oeuvre* hakkı²³ ve temellük hakkı²⁴ olarak birbirinden bağımsız olmayan ve kent hakkını oluşturan iki hakla tanımlar. Lefebvre, "kentte yaşama sanatı" olarak, *oeuvre* hakkını faaliyetlere katılım olarak; mülkiyet hakkından farklı olan, temellük hakkını ise, zaman ve mekâna el koyma olarak nitelendirmektedir (Lefebvre, 1968, s. 155).

Mark Purcell bu iki hakkı şöyle açıklamaktadır:

21 Lefebvre, itiraz ve yakarış anlamına gelen Fransızca *appel* kelimesini kullanıyor. Yazının İngilizce tercümelerine ise ağlamak, bağırarak ve haykırış anlamına gelen *cry* kelimesi şeklinde geçmiştir.

22 Lefebvre, talep ve istek anlamına gelen Fransızca *exigence* kelimesini kullanmış ve İngilizce tercümelere de aynı anlama gelen *demand* kelimesi geçmiştir.

23 Lefebvre'in kitabında *le droit à l'oeuvre (à l'activité participante)* olarak tanımlanan bu hak İngilizcede de *oeuvre* olarak kullanılmıştır.

24 *Le droit à l'appropriation (bien distinct du droit à la propriété)* olarak açıklanan bu hakkın mülkiyet hakkıyla olan farkına da vurgu yapmak amacıyla, Türkçe tercümesinde mülkiyet ile aynı kökten olan temellük hakkının kullanılması yazar tarafından önerilmiştir.

a) Katılım hakkı devletin, sermayenin ve mekân üretimini etkileyen herhangi başka kurumun kentsel mekân üretimiyle ilgili karar alma süreçlerinde, kent sakinlerine merkezi rol tanıyan bir haktır. Kent sakinlerinin kentsel mekânlarda yaşam biçimlerini belirlemek için yaşanan mekânlarda oluşması süreçlerinde söz hakkı sahibi olmaları gerekmektedir. Onlara karar alma mekanizmalarının merkezinde yer alma hakkı verilmesiyle seslerinin sonucu etkileyebilecek kadar güçlenmesi ve kent hayatı üzerinde kurumsallaşmış bir kontrol mekanizmasının oluşması sağlanmaktadır.

b) Temellük hakkını Lefebvre, kentsel mekânın kent sakinleri tarafından gündelik yaşamlarında dolu ve bütün kullanımı olarak açıklamaktadır. Yani kentsel mekâna el koyma hakkı olarak temellük hakkı, “kentsel mekânın içinde yaşama, oynama, çalışma, onda temsil edilme, onu tanımlama ve işgal etme” hakkını içerir. Marx’ın kullanım değeri ve değişim değerine atıfta bulunarak Purcell, temellük hakkını kentsel mekânın “kullanım değerini değişim değerinin üstüne, maksimum seviyeye çıkarmak” olarak tanımlamaktadır (Purcell, 2003, s. 577 ve 578).

Katılım ve temellük hakları, değişim değeri yüksek olan bir kapitalist ürün olan kent mekânının yerine, *oeuvre*’ün gerçekleşmesini amaçlamaktadır. Yani kentsel mekânın kullanımı ve üretiminde vatandaşların aktif rol oynamasını ve kentin bütün imkânlarının ve kaderinin kentte yaşayanlara bırakılmasını talep etmektedir.

Don Mitchell, Lefebvre’in kent hakkının katılım ve temellük boyutlarını şöyle açıklamaktadır:

a) Kent kamusaldır: sosyal etkileşim ve farklı insanların mübadele yapma yeridir. Kamusal heterojenliği talep eder ve dolayısıyla kentin mekânı, farklılıkla karşılaşmayı garantiye alarak, heterojenliğin temelini temin eder. Çeşitli insanların kent için farklı projeleri vardır ve bu farklı projelerin kenti şekillendirme konusunda uzlaşmasıyla insanlar vatandaşlık hakkına erişirler. Zira kent bir *oeuvre* olarak kolektif projelerden oluşur ve böylelikle farklı insanların farklı yaşama ve ikamet etme biçimlerine olanak sağlar.

b) Kent hakkı kentin mekânlarını kullanma hakkı, yani özetle kentte ikamet etme hakkı anlamına gelir. Mitchell bu hakkın sağlanması için bir öncelik olarak insanların konut hakkının, yani uyumak, dinlenmek, kimse-den izin almadan tuvaletini yapabilmek için bir yere sahip olma hakkının, sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Böylelikle konut hakkının kente el koymanın ve temellükün bir şekli olduğunu, bunun da mülkiyet hakkından şu şekilde farklılaştığını açıklar: mülkiyet hakkı dışlayıcıdır yani malike istenmeyen kişilerin erişimini kesme izni verir. Bu, toplumun bazı üyelerinin hiçbir mülke sahip olmadığı dünyamızda çok önemlidir. Kente el koyma hakkı olarak temellük hakkı ise dışlayıcı olmadan, toplumun her

kesimi için kentte ikamet etme hakkıdır ve mülkiyet hakkının tam da karşısındadır. Mitchell'e göre, tam da bu nedenle konut hakkını mülkiyet hakkından ayrı tutarak, ikamet etme hakkı çerçevesinde ele almak gerekir (Mitchell, 2003, s. 18-20).

Özetle, kent hakkı kentin kaderini kentte yaşayanlara bırakmaktadır ve kentte sosyal adaleti sağlamayı ve eşitliği yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Kentlilere var olana erişim hakkını vermenin yanı sıra, onlara var olanı değiştirme olanağı sunmaktadır ve bunlara ek olarak onlara bütün farklılıklarıyla kentte ikamet etme hakkı vermektedir. Yani kentleri hegemonya, hiyerarşi, parçalanma ve homojenleşmeden kurtarıp, onları kolektif bir yaşama alanına, yani *oeuvre*'e dönüştürmeyi hedeflemektedir.

KENTTE İNSAN HAKLARI KAVRAMI

Kent sakinlerinin sayısının yükselişle ve insani yerleşkelerin global ve çevresel bağlamlarının değişmesiyle ortaya çıkan yeni sorunlara bir cevap olarak, kentte insan hakları belgelerinin özellikle son yirmi sene içerisinde yayınlanmasına tanık olmaktadır. Birleşmiş Milletler “Evrensel İnsan Hakları Deklarasyonu”ndan ve Birleşmiş Milletler’in yayınladığı insan hakları sözleşmeleri ve belgelerinden yola çıkarak oluşturulan bu belgeler, uluslararası yasal statüleri olmasa da, etik belgeler olarak veya ulusal ve bölgesel yükümlülükler içeren sözleşmeler şeklinde yayınlanmışlar. Bu belgeler, insan haklarının yerel düzlemde güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması konusunda yerel yönetimlere düşen görev ve sorumlulukları tanımlamakta ve kent sorunlarına insan hakları çerçevesinde bir yaklaşım önermektedirler.

Kentte insan hakları belgelerinin alt yapısı olarak da nitelendirilebilen ve birçoğuyla aynı içeriği paylaştığı “Avrupa Kentsel Haklar Şartı”nın maddelerinde güvenlik; kirletilmemiş ve sağlıklı bir çevre, konut ve kültür (kültürel faaliyetlere katılma anlamında); dolaşım, ekonomik kalkınma, spor ve dinlenme, istihdam; katılım, kültürlerarası kaynaşma; kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre ve işlevlerin uyumu gibi haklardan bahsedilmektedir (The European Urban Charter, 1992).

Bu şart gibi, “Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı”, “Dünya Kent Hakkı Şartı” ve diğer kentsel şartların maddelerinde, kentlerdeki ayrımcılıkların durdurulması, dezavantajlı ve kırılgan grupların desteklenmesi, kent yönetimlerinde katılımın sağlanması, kentlerde sosyal adalete uygun gelişim stratejilerinin belirlenmesi, kentsel hizmetler, ulaşım ve alt yapının tüm kent-

taşlara eşit bir biçimde hizmet vermesi, insanların barınma, sağlık, eğitim, spor ve kültürel faaliyetlere katılma gibi ihtiyaçlarına cevap verilmesi, kentin çevre sorunlarına önem vererek sürdürebilir bir gelişme programının geliştirilmesi ve ombudsmanlar oluşturarak, kent yönetiminin kentliler tarafından denetlenebilmesi kaydedilmektedir (The European Charter for the Safeguarding Human Rights in the City, 2000 ve World Charter for the Right to the City, 2005).

Kentte haklar ya da kentte insan hakları olarak yayınlanan bu etik belgeler, sözleşmeler ve bildirimlerin ortak yönlerini ve içerdikleri maddeleri şöyle özetlemek mümkündür:

- a) Güvenlik ve insanların ruhsal ve bedensel bütünlüğü, düşünce ve inanç özgürlüklerine yer verdikleri için de, temel özgürlükler yani temel kişi haklarının doğrudan gerçekleştirilebilen türünü dikkate almaktadırlar.²⁵
- b) Kirletilmemiş ve sağlıklı bir çevre, konut, eğitim ve kültürden (kültürel faaliyetlere katılma anlamında) bahsettikleri için, temel kişi haklarının dolaylı yolla gerçekleştirilebilen türünü içermektedirler.
- c) Dolaşım, ekonomik kalkınma, spor ve dinlenme ve istihdam gibi hakları gündeme getirdiklerinde ise üçüncü türden yurttaşların tanınan sosyo-ekonomik haklarından bahsetmektedirler.
- d) Kentin dezavantajlı ve kırılgan gruplarının desteklenmesi gerekliliğine vurgu yaptıkları için, Lefebvre'in kent hakkına yakın bir biçimde kolektif hakları gündeme getirmektedirler.
- e) Katılım ve kültürlerarası kaynaşmayla yine de kolektif hakları ifade etmektedirler.
- f) Haklarla çok da alakası olmayan "kaliteli" bir mimari ve fiziksel çevre ve "işlevlerin uyumu" gibi ilkelere de söz etmektedirler.

25 Kuçuradi, kişi haklarını iki kategoride tanımlamaktadır: a) temel kişi hakları veya başka bir deyişle insan hakları ve b) yurttaşlık hakları. Temel kişi haklarını da doğrudan ve dolaylı korunan temel kişi hakları olarak iki türe ayırmaktadır. Kuçuradiye göre, doğrudan korunan temel kişi haklarının kapsamına bütün dokunulmazlıklar, yani geleneksel adlarıyla kişi özgürlüğü ve güvenliği gibi haklar ve bunların gerektirdikleri girmektedir. Kuçuradi bu hakların korunmasının yasalarla güvence altına alınmalarıyla mümkün olduğunu açıklamaktadır. Kuçuradi'ye göre, dolaylı korunan temel kişi hakları ise, insanın olanaklarının geliştirilmesi için gerekli önkoşullarla ilgilidir ve kişi güvenliği ve temel özgürlükler gibi her kişinin sırf insan olduğu için sahip olduğu haklardır. Ancak ilk grup hakların tersine, bu hakların korunması kişilere doğrudan doğruya bağlı değil, ilgili kamu kurumlarının varlığına ve bir ülkede yapılan düzenlemelere ve alınan kararlara bağlıdır. Kuçuradi'ye göre, yurttaşlık hakları bir ülkedeki bütün yurttaşların eşit olduğu ve ülkelerin farklı koşullarına göre sınırları farklı çizecek haklardır (Kuçuradi, 2009; Kuçuradi, 2007).

Yani kentte insan hakları belgeleri, insan hakları ilkeleri ve normları olarak nitelendirebileceğimiz kişi haklarını içerdikleri gibi, insan hakları olarak nitelendiremeyeceğimiz yurttaşlık ve grup haklarını da barındırmaktadırlar.

KENT HAKKINDAN KENTTE İNSAN HAKLARINA

Aşağıdaki tabloda kent hakkı ve kentte insan hakları arasındaki bazı önemli farklar özetlenmeye çalışılmıştır.

Lefebvre'in kent hakkı	Belgelerin kentte insan hakları
Radikal bir paradigmayı amaçlayan, genel biçimde oluşan, kolektif bir haktır.	Birçok insan haklarına vurgu yapan detaylı ilkelere sahip bir haklar zinciridir.
Kentsel mekânın temelini oluşturan güç ilişkilerinin yeniden yapılanmasını hedeflemektedir.	Güç ilişkilerini hukuki bir çerçeve ve ahlâki taahhütlerle sınırlandırmayı amaçlamaktadır.
Kentsel mekânın kontrolünü sermaye ve devletten alıp kentte yaşayanlara aktarmayı amaçlamaktadır.	Kentsel mekânın kontrolünde kentte yaşayanların katılımını sağlamayı amaçlamaktadır.
Kent hakkına sahip olan bireyler kendi subjektifliklerini ve farklılıklarını ortaya koyabilmektedirler.	Kentte yaşayanların, renk, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim, dil, din, politik düşünce, etnik, ulusal ya da siyasal köken ve gelir düzeyi farklılıkları nedeniyle ayrımcılığa uğramamaları gerekmektedir.
Hâkim sınıf tarafından üretilen sosyal, ekonomik ve politik düzene karşı koymak için bireylerin kolektif eylemler oluşturabilme kapasitesi olmalıdır.	Kırılgan ve dezavantajlı gruplara yönelik önlemler alınmalı ve pozitif ayrımcılık uygulanmalıdır.
Kent hakkı bir haykırış ve bir taleptir.	Kentte insan haklarının talepleri insan haklarının her insan için minimum standartlar seviyesinde sınırlıdır ve mağduriyetleri gidermeyi amaçlıyor.
Kenti değiştirme hakkıdır.	Kent imkânlarına eşit erişimi hedeflemektedir.
Farklı olma hakkıdır.	Karşılıklı toleransı arzu etmektedir.

Yukarıdaki tabloda yer alan karşılaştırmayı incelediğimizde, kent hakkının daha radikal taleplere sahip olduğunu ancak bu taleplerin yerine getirilmesi konusunda daha belirsiz olduğunu ve özel bir yöntem önermediğini görmekteyiz. Buna karşın, kentteki ayrımcılık ve insan hakları ihlallerini önlemek için oluşturulan kentte insan hakları normlarını daha reformcu bir program gibi tanımlayabiliriz.

Bu farklılıklara rağmen, kentte insan haklarının kent hakkıyla aynı çizgi üzerinde olduğunu da ifade edebiliriz. Çünkü her ikisinin de nihai amaçları sosyal adaletsizliğin ortadan kaldırılmasıdır. Bu nedenle de kent hakkının kurumsallaştırılması ve hatta yasallaştırılması sürecinde, insan haklarını yerel düzlemde güçlendirmeyi amaçlayan ve yerel yönetimlere düşen görev ve sorumlulukları tanımlayan kentte insan hakları belgeleri çok önemli bir role sahiptirler. Bunlar bir taraftan kent hakkı teorisinin genel anlatımını detaylandırarak ve farklı boyutlarına dikkat çekerek daha uygulanabilir bir düzeye getirmektedirler. Diğer taraftan da, özellikle son yıllarda artan kentte insan hakları ihlallerinde devlet dışı aktörlerin rollerine dikkat çekerek, onların kontrol edilmesini ve yükümlülüklerini üstlenmelerini hedeflemektedirler.

Özetle, devrim niteliğinde olan kent hakkına sahip olabilmemiz için, kentte insan haklarının gerçekleştirilmesiyle yapılan reformlar bir basamak oluşturmaktadır. Ancak bu basamakların nihai hedef olmadıklarını vurgulamak gerekmektedir. Zira sosyal adaletsizliğin tamamen yok edilmesi için, kent hakkına varana kadar, sürekli reformlar gerçekleşmelidir ve Lefebvre'in arzu ettiği devrimciliği ancak bu reformlardaki süreklilik hakiki kılabilir. Roni Margulies'in de dediği gibi: "reformlar için en kararlı mücadeleyi devrimciler verir. Liberaller o reformlarla yetinebilir, biz daha fazlası için mücadele ederiz ve bir noktadan sonra yollarımız ayrılır" (Margulies, 2009).

KAYNAKÇA

- Amnesty International, "Slums Human Rights Live Here", ACT 35/004/2009, Amnesty International, Londra, 2009.
- Dikeç, M. ve Gilbert, L., "Right to the City: Homage or a New Societal Ethics?", *Capitalism Nature Socialism*, 13/2, 2002, s. 58-74, 2002.
- Gottdiener, M., "A Marx for Our Time: Henri Lefebvre and The Production of Space", *Sociological Theory*, 11/1, 1993, s. 129-134.
- Harvey, D., "The Right to the City", Scholar, R. (der.) *Divided Cities*, Oxford University Press, Oxford, 2006, s. 83-103.
- , "The Right To The City", *New Left Review*, 53, 2008, s. 23-40.
- Kipfer, S. "Urbanization, Everyday Life and the Survival of Capitalism: Lefebvre, Gramsci and the Problematic of Hegemony", *Capitalism Nature Socialism*, 13/2, 2002, s. 117-149.
- Kuçuradi, İ., *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2007.
- , *Çağın Olayları Arasında*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2009.
- Lefebvre, H., *Le Droit a La Ville*, Editions Anthropos, Paris, 1968.

-
- , *The Production of Space*, İngilizce çevirisi: Donald Nicholson Smith, Blackwell Publishers, Oxford, 1991.
- , *Dialectical Materialism*, İngilizce çevirisi: John Sturrok, University of Minnesota Press, Londra, 2009.
- Margulies, R., “Devrimin Engebeli Yolu”, Taraf Gazetesi, 2009.
- Mitchell, D., *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*, Guilford Press, New York, 2003.
- Purcell, M., “Citizenship and the Right to the Global City: Reimagining the Capitalist World Order”, *International Journal of Urban and Regional Research*: 27/3 (09), 2003, s. 564-590.
- The European Charter for the Safeguarding Human Rights in the City, http://docs.china-europa-forum.net/doc_613.pdf, 2000.
- The European Urban Charter, “The European Declaration Of Urban Rights”, http://sustainable-cities.eu/upload/pdf_files/URBAN_CHARTER_EN.pdf, 1992.
- World Charter for the Right to the City, <http://www.urbanreinventors.net/3/wsf.pdf>, 2005.